

Na rob venetsko-slovan- skim razpravljanjem

Mateja Bora

V poletnih mesecih je v Književnih listih v osmih nadaljevanjih izšel spis Jezik, ki govori današnjemu Slovencu (in še Post scriptum) izpod peresa Mateja Bora. Bistvo pisanja je pisec strnil v nadnaslov Novo branje in razumevanje starodavne venetščine, saj je v njem prikazal svoj način branja in svojo razčlemba tako prebranih venetskih zapisov, pa tudi venetsko in slovansko kulturnozgodovinsko in jezikovno problematiko, kot se mu je odpirala in prikazovala. Bor meni, da so venetska besedila pisana v slovanskem jeziku in da bi do enakega spoznanja prišel tudi vsak drug s protislovansko ideologijo neobremenjen raziskovalec. Svojemu odkritju pripisuje, da bo postavilo na glavo vse priznane zgodovinopisje in jezikoslovje ter odprlo nove vidike za preučevanje evropske zgodovine, predvsem pa slovenske. Trditev je izizvalna iz več razlogov (čeprav istenje slovenščine z venetščino ni povsem nova ideja), vendar bi strokovnjak nad njo že po nekaj odstavkih Borovega neresnega razpravljanja zamahnil z roko, če ne bi v slovenski javnosti zbuvala tudi navdušenih pritrjevalnih odmevov ali vsaj zmedenosti. Ker se Bor opira predvsem na prebrano jezikovno gradivo, naj o tem spregovorim s stališča slovanskega jezikoslovja.

Ne bom se ustavljala ob vseh primerih Borovega skrajnje popreproščenega pojmovanja evropskega kulturnega, političnega in etničnega položaja/stanja v 1. tisočletju pr.n.št., ne morem pa mimo ugotovitve, da je previdnost, ki jo mora pri sklepanju iz fragmentarnega gradiva pokazati vsak resen raziskovalec pri obravnavanju vprašanj, povezanih z Veneti, zamenjal z apodiktičnimi trditvami, za katere ni imel na voljo kakih novih (pozitivnih) podatkov; njegovo jezikovno gradivo že zaradi svoje nezanesljivosti (razlage so najpogosteje opremljene z modalnimi besedami, npr. morda, verjetno, ni izključeno itd.) ne more imeti dokazne moči za jezikovno istost, temveč bi teoretično imelo v najboljšem primeru le hipotetično vrednost.

Bor nam o Venetih riše takole podobo: prebivali so na več koncih Evrope (ob Baltiku, Atlantiku, Jadranu, v srednji Evropi) in v Paflagoniji (južna obala Črnega morja), torej povsod tam, kjer je bilo sploh kdaj izrečeno ime (etnik) Veneti. Bor jih a priori šteje za Slovane, čeprav etnik – etimološko še ne nedvoumno pojasnjen – ne pove ničesar o etnični in jezikovni pripadnosti svojih

nosilcev, če nimamo še drugih dokazov (podobne težave so v arheologiji pogoste pri povezovanju kake materialne kulture in določene etnične pripadnosti njenih nosilcev). Upravičenost tega očitka lahko utemeljimo z več zgledi. Če bi sklepali o jeziku in etnični pripadnosti le iz imena, potem ne bi smeli šteti za Slovane Rusov, ne Hrvatov in ne Bolgarov, saj njihova imena niso slovanska. Prav tako bi na podlagi etnika Lah (sln. poimenovanje za "Italijana") ali Vlah (sln. "uskok", sh. "Romun, Italijan"), ki smo ga v obliki *volh̥ sprejeli prek gotskega *Walhs (gotsko posredništvo domnevamo zaradi -h-) iz imena keltskega plemena, zapisanega pri Cezarju kot Valcae, lahko sklepali, da gre za Kelte. Tudi Francozi bi bili Germani, ker so jim ime pustili germanski Franki, pa vendar njihov jezik vsi štejejo za romanskega.

Po Borovih besedah so bile med "razsutimi" Veneti genetične zveze: paflagonski naj bi bili po Dnepru prišli kot drzni pomorščaki na južne obale Črnega morja; prav tako da so tudi bretonski Veneti del baltiških, ki se je mimo danske obale spustil do Bretanije v današnji Franciji. Nekoliko bolj zapleteno je z jadranskimi Veneti (katerih potomci naj bi bili vsaj deloma tudi Slovenci, pa še kajkavci in čakavci na Hrvaškem), saj Bor trdi, da naj bi se bili Antenorjevi Veneti – po izviri iz Paflagonije – po padcu Troje (ok. leta 1200 pr.n. št.) ugnezdili ob severni obali Jadrana, na drugem mestu pa trdi, da so sorodni Etruščanom, ki da so bili pomešani z nekim drugim ljudstvom, ki so ga etruzirirali, "ko so prišli z Veneti vred s severa". Dokaz, da so bili res severnjaki, so mu njihovi portreti, "ki nas sredi orientalizirajočih stiliziranih obrazov presenečajo s svojim realizmom". V potrditev genetične povezave med severnimi in južnimi (t.j. severnoitalijanskimi) Veneti isti "bajeslovno svetišče zahodnoslovanskih plemen Retro" s (po njem prebrano) Reitio in v njiju vidi ime istega božanstva. K temu naj pripomnim, da poljski Słownik starożytności słowiańskich IV, 1970, str.450 d., pod geslom Radgoszcz, ki je le drugo ime za Retro (obliko Rethre poznamo po Adamu iz Bremna, obliko Rheda pa iz Augsburgskih analov na prelomu tisočletja n.št.; imenski različici etimološko povezujejo z imenom tedanjega tamkajšnjega plemena Redarov), pravi, da gre za glavno mesto, (do danes še ne lokalizirano) središče venetske zveze, znano po čaščenju Svarožiča, imenovanega tudi Radogost, Radigost, Rade-

gost (podatek nam je ohranil kronist Thietmar, omenjen tudi pri Boru); božanstvo Retra pa pri Slovanih ni znano.

Omenjeni nasprotujoči si trditvi o poti prihoda jadranskih Venetov morata zbegati dobronamernega in pozornega bralca, saj bi v obeh primerih (prijod iz Paflagonije ali s severa) težko domnevali enake/nespremenjene jezikovne poteze. Zadevo bi sicer najbolj elegantno rešila letos aktualna teza o Troji–Gabeli, vendar pa venetsko vprašanje tudi v tem primeru ni rešeno. Veneti bi se morali namreč (skupaj z Etruščani?) naseliti najprej v današnji Hercegovini in šele nato preseliti v severno Italijo. Iz obeh Borovih trditev sledi zanesljivo le to, da so Veneti v severni Italiji neavtohtoni, ne pa avtohtoni, kot nas ves čas sam prepričuje, le da naj bi se preselili poldrugo tisočletje prej. Ta Borova miselna nekonsistentnost se tudi v nadaljnjem jezikovnem razglabljanju kaže predvsem kot nespreten in nekritičen hibrid raznih teorij o tem vprašanju. O balkanskih Venetih (morda podonavskih?) ne pove nič določnega, prav tako ne o razmerju med Veneti "s te strani Jadrana do sorodnega ljudstva na oni strani". Le glede srednjeevropskih Venetov, nosilcev lužiške omike, je negotov, ali so se v svoja selišča preselili ali so bili tam od nekdaj.

Splošni prikaz Borovih jezikovnih razmerij v tako formulirani venetščini lahko strnemo v ugotovitev, da loči venetščino zahodnega tipa (v tretjem nadaljevanju jo poimenuje zahodna praslovanščina) od praslovanščine na vzhodu, ki je, če sem prav opazila, nikoli ne poimenuje vzhodna venetščina. Zemljepisno ju nikjer ne razmejuje, časovno tudi ne, pa tudi nič natančnega ne pove o tem, kateri slovanski jeziki naj bi se razvili iz prve in kateri iz druge. To je posebno nerodno vprašanje tudi zato, ker naj bi bila po Boru pradomovina Venetov na prostoru od Baltika do Visle, Donave in srednjega Dnepra, kar je celo obsežnejši prostor, kot se predvideva za pradomovino vseh Slovanov. Nejasnost še povečuje Borovo mnenje, da je venetske napise mogoče razvozlati na podlagi slovanskih jezikov brez omejitev na vzhod in zahod. Res v zvezi s tem omenja le slovenska (zahodna) narečja ter srbohrvaško čakavščino in kajkavščino, a kaj ko v svojem dokazovanju poleg starocerkvenoslovanskih (dalje stsl.) oblik (redkokdaj pravilno napisanih) navedja predvsem ruske, ki bi po vseh pravilih morale izhajati iz vzhodne praslovanščine, ne pa tudi kajkavskih in

čakavskih in le izjemoma kako obliko iz zahodnoslovanskih jezikov, čeprav bi prav teh pričakovali največ.

Med jezikovnimi lastnostmi zahodnega dela venetščine omenja šest potez (moderno vokalno redukcijo; akanje, t.j. spreminjanje nenaglašene o v a; zelo poudarjene diftonge; betatizem, t.j. prehod v v b; predpono vy- namesto iz-; velarni h namesto g), ki pa vse razen ene zadevajo glasoslovje. O jezikovnih potezah vzhodnega dela ne pove ničesar. Naštete poteze zahodnega dela so zelo raznorodne in v celovitejšem jezikovnem kontekstu ne bi bile dovolj reprezentativne (so nebitvene za fonološki sestav jezika ali pa znane tudi iz vzhodnoslovanskih jezikov) niti v primeru, če bi bile izluščene iz zanesljivega jezikovnega gradiva. Tudi Borove misli, da venetščina v naših krajih ni bila nikoli romanizirana, zgodovinski razvoj in medsebojne jezikovne prevzeme upoštevajoče raziskave slovanskega imenskega gradiva in slovenskega besedja, ki jih je objavil F. Bezljaj, ne podpirajo oziroma ji celo nasprotujejo, saj je nesporno ugotovljeno, da se število neslovanskih (po Boru torej nevenetskih) prvin povečuje proti zahodu.

Borovi napadi so usmerjeni zoper slovensko zgodovinsko pisje zaradi "nemškega" pogleda na lastno naselitveno zgodovino. Izraz "nemška koncepcija" se je oprijel smeri, ki je Slované na Balkanu in v vzhodnih Alpah štela za prišleke po 5. st.n.št., zastopali pa so jo tudi prvi nemški zgodovinarji. Nasprotno se izraz "slovanska koncepcija" nanaša na različice razlag o avtohtonosti Slovanov na jugu (in v Germaniji), ki jim L. Niederle v knjigi *Manuel de l'antiquité slave*, 1923, str.44, vidi vir v zgodnjem srednjeveških političnih potrebah in ki so jo zagovarjali starejši južnoslovanski pisci.

Danes v znanstvenem svetu nihče več resno ne dvomi, da je praslovanska domovina bila na severu (pravzaprav se temu mnenju po svoje pridružuje tudi Bor, saj šteje vse Venete za prišleke s severa), diskusije potekajo predvsem glede njene zahodne in vzhodne meje oziroma glede ugotavljanja ozemlja najstarejšega slovanskega jedra. Raziskave potekajo vzporedno v snopu ved, npr. v etnologiji, arheologiji, jezikoslovju, kar izsledke nedvomno objektivizira. Posebno pomemben je delež primerjalnega jezikoslovja (ne le slovenskega, ampak indoevropskega), porojenega v začetku prejšnjega stoletja iz ugotovitve o snovni in strukturalni podobnosti večine evropskih jezikov z nekaterimi azijskimi (kasneje so bili

kot indoevropski razvozlani tudi na novo odkriti stari anatolski jeziki in toharščina).

Že kmalu se je resno pokazalo, da je zunanja podobnost besed (morfemov) nezanesljiv dokaz genetične istosti, saj se jeziki na svoji poti skozi čas in prostor spreminjajo. Za več desetletij so bile raziskovalne moči usmerjene v ugotavljanje temeljnih glasovnih razvojnih zakonitosti v posameznih jezikih (t.i. notranja rekonstrukcija) in v rekonstrukcijo izhodiščne praoblike vseh posamičnih jezikovnih prvin za vsak jezik in jezikovno skupino, npr. za slovansko, germansko, italsko, keltsko, iransko itd. Iz sopostavitve tako pridobljenih oblik so rekonstruirali približek praindoevropske oblike, ugotovili temeljni fonematski/glasovni inventar indoevropsčine, morfemski inventar, slovnične oblike in kategorije, pravila povezovanja teh prvin itd., skratka, pred duhovnimi očmi raziskovalcev je nastajala predstava o nekem davno razkrojenem jeziku, ki je moral biti skupno izhodišče za vse indoevropske jezike in jezikovne skupine. Res je, da je še danes marsikaj nejasnega v zvezi s tem jezikom, zlasti z njegovo najstarejšo fazo, ki sega v dobo nekaj tisočletij pred našim štetjem, in tudi v zvezi z natančnejšimi potmi/načini nastanka posameznih indoevropskih jezikov in njihovimi odnosi, vendar pa je naše vedenje že tolikšno, da je učinkovito retrogradno pomožno sredstvo za osvetljevanje marsikaterega pojava iz zgodovinsko izpričanih indoevropskih jezikov (t.im. zunanja rekonstrukcija). Tega ne pišem zaradi samozadovoljstva nad doseženim, ampak iz prepričanja, da je primerjalno jezikoslovje s tema dvema eksaktnima metodama, ki delujeta medsebojno korektivno, zmožno še globlje posvetiti v preteklost, o kateri bi sicer ne vedeli ničesar.

Pri raziskovanju jezikovne zgodovine kakega jezika je nenadomestljivo potrebno tudi formuliranje zakonitosti substitucij, t.im. substitucijska fonetika; z njo skušamo določiti vir in (absolutni ali relativni) čas izposoje besed, ki ne kažejo domače glasovne kombinatorike in jih ni mogoče pojasniti z rednim razvojem iz prajezika.

Zaradi napisanega je očitno, da z danes preseženo metodo primerjanja besed po zunanji podobnosti, ki jo dosledno uveljavlja Bor (pa tudi dr. Šavli, Berlot, Jeza in drugi), lahko pridemo le do dognanj z majhno, pogosto pa sploh nikakršno verjetnostjo, da so pravilna. Jasno je tudi, kaj pomeni iz negotovega izpeljevati nadaljnje sklepe. Genetično istost besed dveh različnih jezikov –

ne glede na zunanjo podobnost – dosežemo le takrat, kadar lahko za oba jezika izhajamo iz istih praoblik, genetično istost dveh jezikov pa, kadar se ujemata v večji plasti genetično istih prvin in v strukturi. Iz tega sledi še eno pravilo: čim bolj so jeziki na časovni osi oddaljeni, tem manjša je verjetnost, da podobnost nujno pomeni tudi genetsko istost.

Vrnimo se k Borovemu jezikovnemu gradivu! Ne da bi se ustavljala ob njegovem branju venetskih napisov (čeprav samo pravilno branje omogoča zanesljive sklepe), naj opozorim na množico napak in nenatančnosti pri pritegovanju ponazarjalnega gradiva. Te napake so deloma tehnične narave (npr. nezapisovanje polglasnikov v začetnih nadaljevanjih), dosti več pa jih je, ki očitno kažejo na jezikovno in jezikoslovno neznanje. Naj omenim nekaj najočitnejših: stcsl. šl̥z nam. šl̥z nezaznamovanje posebnega stcsl. fonema jat; zamenjavo r. vit̥6 z vyt̥6; sh. ugal "premog" nam. ugalj in še napačna etimološka identifikacija z ugao "ogel, kot"; p. ktoš ni "kdor koli", ampak "nekdo"; stcsl. ǫ ni predlog, temveč predpona; stcsl. rin̥ǫ ni mogoče istiti z izmišljenimi venet. renijoj; alb. bajat ni venetska beseda, temveč turcizem; samost. raca iz glasovnih razlogov ne more biti venetski, še posebno ne, ker po Boru venetščina ni poznala mehčanja mehkonebnikov; –sti v oprosti! ni velelniška oblika ide. korena *sta–; psl. ni imela korenov sta– in sti–, oboje "stati", ampak sta– in sto– (tu Bor nekritično navaja Miklošičev, starejši način zapisovanja za ide. redukcijsko prevojno stopnjo *st̥d– korena *st̥a–, ki se je v psl. razvila v sto–, prim. sto–ja–ti, sh. stojati, r. stojat̥6; razvoj protetičnega j– pred sprednjimi samoglasniki je sistemski pojav v psl. in ne v baltoslovanščini; pripone –ap ni v besedah slap in kap; pripone –ej ni v besedi čarodej; pripone –ab ni v besedi svrab/srab; pripone –oj ni v (pri Boru tudi napak navedenih) besedah svetoj, blagoj in l̥kavoj itd.

Pisec ponekod prilagaja besede ali njihove pomene svojim trenutnim "znanstvenim" potrebam (v naši kulturno-zgodovinski zavesti se s podobno metodo povezuje ime Koseskega): stcsl. nosnik ǫ zapisuje kot dva različna fonema, t.j. kot ǫ ali kot ą, odvisno od tega, kateri glas ob venetščini potrebuje, npr. stcsl. 1.os.ed. m̥6en̥j̥e (nam. pravičnega m̥6n̥j̥e) – venet. menijoj; stcsl. ǫ – venet. on "ob,o"; stcsl. 1.os.ed. kol̥j̥a – venet. koljaj; stcsl. sk̥at̥ati – venet. kantat (tu izjemoma navaja še sln. konta); ugaš̥e–

nyj (izg. ugašony nam. ugášennyj) – venet. vugison; r. besedi volot spremeni pomen iz "velikan" v "knez", da jo sopostavi venet. daj.mn. voltiom "knezom"; sln. vozataj z jasnimi indoevropskimi morfemskimi vzporednicami razlaga iz izmišljenega *voztjale, da bi ga lahko primerjal z venet. voztjale, ki nas preseneča tudi z mehčanim ž/ž?, ki ga po Borovem opisu venetskih soglasnikov ne more imeti; praslovanščini pripisuje, da je lahko imela soglasniške skupine pn, kn itd., kar dokazljivo ne drži, itd.

Včasih si Bor jezikovno gradivo kar preprosto izmisli: stosl. nima predlogov *o* in *g*; izmišljene so sln. besede ringaraj, uoglenel, peketareč; prav tako *jekupetari; za stosl. tož.ed. ž. spola razglasi so, čeprav ničesar podobnega nimamo, itd.

Med pomembnimi pomanjkljivostmi je vsekakor sklicevanje na mlade glasovne pojave iz posameznih slovenskih jezikov, ki jih proglašajo za tisočletja starejše: sh. kazalna zaimka taj in onaj, ki sta se razvila iz tž in onž šele po 10.st.n.št.; prisojanje tolikšne starosti zaimkom za 3.os. z začetnim n-, npr. sln. njega, njo; tudi kontrakcije tipa ma iz moja, mego iz mojega so mlad pojav; sh. jaati za jahati je nastalo po onemitvi -h- že v sh.; za staro razglasa obliko rod.mn. kanjej in jo isti z r. konjej "kónj", čeprav je slednje šele iz ruskega jezikovnega razvoja; za rodilniško končnico proglašajo tudi -a- v kará "bitk", prim. sln. gorá, čeprav je to inovacija; za stosl. proglašajo prid. blagoj, svetoj (nam. pravilnega *svjatoj), čeprav je -oj r. razvoj naglašena polglasnika v določni pridevniški obliki – *ójb*, itd.

V rabi jezikoslovne terminologije ni natančen, v pojasnjevanju jezikovnih pojavov ponekod že kar naiven (npr. neposredno povezovanje hitrosti jezikovnega razvoja s hitrim načinom življenja; ugotavljanje/domnevanje premege sorazmerja med diftongizacijo in vokalno redukcijo ter oddaljenostjo od nekdanjih rimskih središč), v citiranju in razlaganju strokovne literature pa skrajno nezanesljiv.

Po vsem povedanem lahko mirno trdim, da niti ena Borovih venetskih besed ne zdrži kritičnega preizkusa. Če bi hotel dokazati, da je bila venetščina v resnici praslovanščina, če bi torej hotel dokazovati slovanskost njenih oblik (in prej seveda še njenih glasov), bi moral dokazovati veljavnost enakih razvojnih zakonitosti iz

indoevropščine, kot veljajo za praslovanščino, in enak temeljni korpus jezikovnih prvin. To se mu v objavljenih prispevkih ne le ni posrečilo, temveč je ustvaril celo vtis, da njegova venetščina sploh ni bila indoevropski jezik. Njegove besede namreč nimajo indoevropske sestave korena s funkcijsko določenimi prevoji samoglasnikov, nimajo indoevropskih besedotvornih morfemov, indoevropskih slovničnih morfemov (končnice za sklonne, osebe, optativ, deležnike itd.), tipičnih ide. skladenjskih pojavov (npr. ujemanje med deli stavčnega člena in stavčnimi členi, tipične vezave itd.); v besedilih naj bi po njegovem prevladovali le imenovalniki, nedoločniki, aoristi v 3.os.ed., velelniki v 2. os.ed.

Tudi povezovanje letščine in zahodne venetščine, t.j. slovenskih (narečnih) oblik, iz razlogov, o katerih se lahko pouči v ustrezni strokovni literaturi, nima takšne narave, kot jo prikaže on.

Posebej naj opozorim še na preveliko samovoljo pri "pesniškem" prikrajanju dobesednih prevodov iz venetščine v slovenščino, da se dokoplje do kolikor toliko smiselnih konstrukcij. Prepričana sem, da bi vsak povprečen Slovenec z mano vred moral priznati, da mu Borova venetska besedila sama po sebi prav čisto nič ne povedo in da so daleč od naše jezikovne predstave. Res je tudi v znanosti potrebno veliko domišljije, a ta se pogloblja s trdim delom. Nobena še tako bujna domišljija pa ne more brez objektivnejših znanstvenih metod in samokontrole, sicer pristanemo v naivni znanosti, ta pa nima tolikšne cene kot naivna umetnost.

Alenka Šivic-Dular